

İKİ DEVLET KARŞISINDA PİR SULTAN ABDAL

Gülseren ÖZDEMİR

ÖZET

Bu bildiride hayatı ile ilgili kesin bilgiler bulunmayan, 16. yy.da Osmanlı tahtında Kanuni Sultan Süleyman'ın ve Safevî tahtında Şah Tahmasb'in oturduğu sıralarda Osmanlı sınırları içerisinde yaşadığı ve asıl adının Haydar olduğu bilinmekte olan Pir Sultan'ın şiirlerinin ideolojik bakımdan tahlili yapılacaktır. Alevî-Bektaşî şiir geleneğinin en önemli isimlerinden biri olan Pir Sultan'ın şiirlerini siyasete âlet ettiği, Osmanlı-Türk Sünniliğine muhalif olduğu, İran'ın Şii propagandasına kapılarak Osmanlı sultanlarına karşı şahları tuttuğu, devlete karşı bir Kızılbaş isyanına katıldığı ve hatta bu isyanda baş olduğu için Hızır Paşa tarafından idam ettirildiği iddiaları üzerinde durulacak, şairin şiirleri bu bakımdan değerlendirilecektir.

Türk edebiyatının önemli yapı taşlarından ve Alevî-Bektaşî edebiyatının yedi büyük şairinden biri olan Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve deyişleri ile ilgili olarak, yapılan bütün araştırmalara rağmen tam bir kesinlikten söz etmek mümkündür. Onun hakkındaki mevcut bütün bilgi, yaşamı etrafında oluşmuş efsane ve rivayetlerle, bir kısım cönklerden ve bir kısım halkın sözlü olarak aktardığı deyişlerden elde edilmiştir ki bu da elbette yeterli değildir.

Şairin hem yaşamı hem de deyişleri ile ilgili olan bu çalışmada, bilgi ve belge azlığı, var olan bilgileri ayrıştırabilmenin zorluğu nedeniyle, burada Alevî-Bektaşî inançlarından ve Pir Sultan'a duyulan sevgiden dolayı pek çok şairin aynı ad kullanmasının sonucu olarak ortaya çıkan Pir Sultan ad taşıyan şairlerin kim olduklarından ayrı ayrı söz edilmeyecek, bunların şiirleri birbirinden bağımsız olarak ele alınmayacak, Pir Sultan ve deyişleri başta Sabahattin Eyüboğlu'nun tespit ettiği "Pir Sultan geleneği"¹ içerisinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hakkında anlatılan efsaneler ve söylenen deyişler Pir Sultan'ın yaşamaya ve şekillenmeye devam edeceğini göstermektedir. Bu da gerçekte var olan Pir Sultan Abdal(lar)la halkın kolektif bilincinin oluşturduğu Pir Sultan'ın bütünleştiği ve bir kişiye dönüştüğü anlamına gelir.² Aslında önemli olansa bu kolektif bilincin yarattığı dinî kimliğin ve sanatçı kişiliğinin tespit edilmesidir. Bir din ulusu olan, deyişlerinde bir zalimler ve mazlumlar kafesi bulunan Pir Sultan iyiliğin, güzelliğin, adaletin sembolü; her şeyden önce bozulmuş düzene karşı özlediği dünyayı dile getiren ezilen, sömürülen halkın sesidir. Bu yüzden şiirlerini bir şahsa bağlamak doğru olmadığı gibi, yalnızca bir duruma bağlamak da doğru değildir. Çünkü halk, onun deyişlerini geçen zaman içerisinde yeni durumlara uydurmuş, bu da tek bir deyişin bile farklı çeşitlemelerle ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla halkın birikimi ve ortak ruhunun ürünü olan Pir Sultan adıyla söylenen deyişler, kolektif bir

¹ Geniş bilgi için bk: Sabahattin Eyüboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Cem Yayınevi Eğitim Dizisi, İstanbul 1977.

² Geniş bilgi için bk: Frieda Fordham, **Jung Psikolojisi**, Say Yay., İstanbul 1997.

bilincin sonucudur. İşte Pir Sultan geleneği, ilk şeklini Pir Sultan'ın verdiği; ama zamanla değişen ve çoğalan deyişleri içine alır.

Geniş bir zaman sürecinin gerçeklerinin yansıdığı, son derece gelişmiş bir toplumsal duyarlılık görülen Pir Sultan deyişlerine, her zaman iki dünyanın zıtlığı hakimdir: Üzerinde yaşanan zalimlerin hüküm sürdüğü, mazlumların ezildiği kokuşmuş dünya ile hayal edilen, ideal bir toplum ve devlet şeklinde tasarlanan dünya, yani ütopya. Deyişlerde özlenen ve reddedilen şeklinde özetleyebileceğimiz söz konusu iki temel dünya çok çeşitli biçimlerde görülür. Bunlarda tasavvuftaki geçici beşerî heveslerden ve beşerî dünyadan kurtulup asıl olan Tanrı'ya kavuşma ve Tanrısal âleme geçme, beşerî dünyanın Tanrı'nın göndereceği beklenen idarecisi ile (Mehdî/Şah) kavuşacağı iyi ve güzel günleri hayal etme, geçmişteki yine ilâhî kimlikli yöneticisi sayesinde -ki bu çoğunlukla Hz. Alî olarak düşünülür- adaletin hakim olduğu devirleri o günlere yeniden kavuşmayı bekleyerek anma ve yine mevcut dünya üzerinde aynı tarihî zaman dilimi içerisinde zulmün hakim olduğu bir yerden (Osmanlı devletinden) insanca bir yaşamın var olduğu bir yere (Safevî devletine) gitme veya zulmü kaldıracak bir dinî liderin (Şahların) gelmesini umma şeklinde birbirine zıt olarak beşerî-ilâhî ekseninde dönen çok katmanlı bir yapı ortaya çıkar. Bu katmanlı yapı, sanatçının yarattığı eserin okura ulaşması ve okurun bundan farklı anlamlar çıkararak eseri zenginleştirilmesi neticesinde sonuç gelmeyen sürekli bir tamamlanma meydana gelmesi fikrini esas alan anlamlama (yorumbilim) kuramına uygun bir değerlendirme yapıldığında anlaşılabilir. Pir Sultan deyişleri bu tür bir değerlendirmeye son derece uygun olduğu, ancak bu düşünüş şekliyle tam olarak anlaşılabilmesi ve en geniş anlamın bulabileceği için, farklı kişiler tarafından yapılan değişiklikler, eklentiler ve yorumlarla genişlemiş ve derinleşmiş olan deyişlerde tespit edilen birbirleriyle tutarlılık arz eden anlamların hiçbirini reddedilemez ve bu da sanatçının zihninden okurun zihnine geçen ve her ikisinde çoğaldıkça çoğalan çok geniş bir anlamlar dünyasının kapılarının aralanması anlamına gelir. Dolayısıyla eleştirmen böyle bir noktada Pir Sultan deyişlerini değerlendirmek için tarihî bilgilerden yararlanabilse bile bu bilgilere mutlak bir gereklilik duymayacak, "Pir Sultan deyişlerinde aslında neyi anlatmak istiyordu?" sorusunun cevabı kadar "İnsanlar Pir Sultan deyişlerinde neyi buldular?" sorusunun cevabı üzerinde duracaktır.

Pir Sultan, deyişlerinde halk özlemlerini ve dertlerini dile getirdiği için, bunlarda ideolojik bir içeriğin bulunması doğaldır. Özellikle yöneticilerin halka uyguladığı zulüm ve bunun yarattığı adaletsizlikler, toplumsal eleştirinin en önemli maddesidir. Pir Sultan, deyişlerinde yeni bir dünya yaratmış ve bu yeni dünya düzenine özlemini siyasî, sosyal,

ekonomik olarak bozulmuş devlet ve dünya düzenine ve bu düzenin devam n sağlayan uygulay c lar na yani H z r Paşalara, kad lara, müftülere ve hatta padişaha çok aç k bir şekilde karşı ç karak göstermiştir:

Şol icra Tanr s yatmaz uyumaz
Kimsenin hakk n kimsede komaz
Hünkâr sağ r olmuş ünümü duymaz
Masumlar boğduran padişah m var³

diylen Pir Sultan' n, içerisinde propaganda yaptı ğ söylenen deyişler, ona ait olup olmad ğ kesinlik arz etmeyen ve en tart şmal olanlard r. Bu nedenle onun s rf bu şiirler örnek gösterilerek propagandac olarak bilinmesi doğru değildir. Ama toplumda meydana gelen birtak m olaylara tan kl k eden ve Pir Sultan'a ait oldu ğu zannedilen deyişlerin ondan ayr düşünülmesi de doğru değildir.

Pir Sultan' n Osmanl devlet düzenine karşı geldiğini gösteren deyişleri yaşam ile ilgili olarak anlat lan efsaneye bağlanm ştı r. Rüşvet yiyen, “yalan yulan” keyfi fetvalar veren kad lar n; şairin as lmas n emreden, haram yemekten korkmayan, hak söyleyeni cezaland ran zalim düzenin uzant s durumundaki H z r Paşa'n n ve düzene yaranmaya çal şanlar n yani Yezitlerle dolu bir düzenin karşı s nda bilinçli, gerçekçi, dirayetli, sömürüye ve haks zl ğa baş eğmeyen mazlum ama mücadeleci bir Pir Sultan vard r. Pir Sultan' n “yol” kavram ile hem kokuşt u ğu iddia edilen Osmanl düzenine karşı ç k ş yolunu ve hem de tarikat yolunu kastetti ği şeklinde iki ayr yoruma aç k olabilen, ikili düşünce dünyas n çok iyi yans tan aşı ğ daki deyiş, onun direncini göstermesi aç s ndan önemlidir:

Koyun beni Hak aşk na yanay m
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan
Yolumdan dönüp mahrum mu kalay m
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan
...
Kad lar müftüler fetva yazarsa
İşte kemend işte boynum asarsa

³ Ali Bal m, **Pir Sultan Abdal, Hayatı ve Şiirleri**, Emek Bas m-Yay nevi, Ankara 1957, s. 18.

İşte hançer işte kellem keserse

Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan⁴

Kad lara, müftülere güvenmediği için “Hak davası n” öte dünyaya bakan Pir Sultan, orada kendisine Hz. Muhammed’i ve Hz. Alî’yi vekil k lar ve bunu şu dizelerle dile getirir:

Ben de şu dünyaya geldim giderim

Kals n benim davam divana kals n

Muhammed Ali'dir benim vekilim

Kals n benim davam divana kals n⁵

Pir Sultan deyişlerinde, devlet düzenini ve toplumun bozulmuşluğunu eleştiren, bu düzenin yöneticilerini yerden yere vuran, ideal bir topluma özlem duyan ve bu topluma ulaşmak için gereken mücadelede Osmanlı padişahları na karşı Safevî şahları n tutan bir ideoloji bulmak zor değildir. Bu konuda sözü edilecek çok say da deyiş vardır. Ancak baskıya, yoksulluğa, zulme karşı halk n dili olan Pir Sultan’ n insan ilgilendiren pek çok konuda deyişleri vardır. Bu nedenle Pir Sultan’ n çoğunlukla siyasî değerlendirmelere tabi tutulan deyişlerle bilinmesi yanlış tır. Onun deyişleri inanc ve yaşam etrafında şekillenmiş ve bunlarda duygusal, toplumsal ve dinî olan iç içe geçmiştir. Pir Sultan’ n as l derdi Hak yolunu anlatmak, tarikat öğretilerini insanlara kavratmaktadır. Onun sar öküzü n sal n, sal n bal ğ n, bal ğ n deryan n, deryan n ikrar n, ikrar n iman n üzerinde durduğunu anlatt ğ , sembollerle kurulu deyiş dünyan n dengesinin temelinde iman n olduğunu ortaya koymas ıyla şairin iç dünyasındaki en önemli meselenin iman olduğunu kan tılar niteliktedir. Dolay s ıyla Pir Sultan Abdal’ n fikir dünyas n n Osmanlı İmparatorluğu karşı tı ğ ve Safevî devleti yan l ğ tespitinden çok daha geniş bir anlamda ve yalnızca ideolojik boyutta değil, bütün bir Pir Sultan felsefesi içerisinde -özellikle de inanç bağlamında- düşünülmesi gerekir.

Şah’ n, yaşam n, adaletin, sevginin, aydınl ğ n, mazlumun ve gerçeğin yan nda; Yezit’in, ölümün, zulmün, nefretin, karanlı ğ n ve zalimin karşı s nda duran bir Alevî-Bektaşî olan Pir Sultan’ n toplumsal bilinçle yüklü deyişleri de söz konusu z tı klar üzerine kuruludur. Bunlarda zahirî (dış) âlemin değil bat nî (iç) âlemin önemli olduğunun vurgulanmış olması gibi, onlar n dış mânâları n n değil iç mânâları n n görülebilmesi de çok önemlidir. Deyişlerin hemen hepsinin iç mânâsında Pir Sultan’ n üzerinde yaşad ğ ama karşı ç kt ğ bozuk düzenli

⁴ Memet Fuat, **Pir Sultan Abdal Yaşamı Sanatçı Kişiliği Yapıtları**, YKY, İstanbul, Haziran 2001, s. 120.

⁵ Ali Haydar Avcı, **Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal**, NoktaKitap, İstanbul 2006, s. 289.

dünya ile gerçekleştirmek istediği, inancına dayalı olarak şekil alan ütopyik dünya zıtlığı yaratmaktadır. İdeal dünyanın temsilcileri Hz. Alî, Şah, Mehdî gibi, başka bir bedene geçme yoluyla zaman ve mekân değiştirme anlamına gelen dönme değiştirme ile birbirlerine karşı olan Guruh- Naci⁶den Cenneti hak eden güzel insanlar iken; Cehennemî dünyanın temsilcileri nefretin ve düşmanlığı doğurduğu, Hakk'ın karşısında lânetli Şeytan'ın yanında duran, yaşadıkları yeri de sonunda mutlaka gidecekleri Cehenneme çeviren; Muaviye, Yezit, Mervan, Mülcem, Firavun, Nemrud, Hz. R. Paşa/Zalim Paşa gibi zulümde birbirlerini aratmayan, masumların katledilmesinden sorumlu olan sultanlar, valiler, kadılar, müftüler, paşalar ve asil hakikati hiçbir zaman anlayamayacak olan sofulardır.

Alevî-Bektaşî geleneği içinde yetişen Pir Sultan'ın deyişlerinde sunduğu ve gerçekleşeceğine inandığı ütopyik dünya, uhrevî bir âlemdir. Bu âlemi kuran kişiler, tasavvuf ehli olup Hakk'a yaklaşma noktasında farklı aşamalara erişmiş olanlardır. Dolayısıyla ideal toplum düzeninin kurulabilmesi için insanların tarikata girmiş, tasavvuf anlayışına sahip kişiler olmaları ve insan- kâmil olmayı başarabilmeleri gerekir. Bu, üzerinde yaşanan dünyanın Cennet benzeri kutsal bir yere, ideal dünyaya dönüşmesi için, olması gereken bir durumdur. Bu nedenle deyişlerde en aşağı olanlardan Tanrı'ya ulaşmakta yok olarak kendini var etmeyi başaranın kadar çeşitli insan tipleri belli bir silsile halinde derecelerine göre âdeta geçit töreni yaparlar.

İdeal dünyanın yöneticisi olarak düşünülecek kişi mutlaka bir Şah'tır. Ancak Şah, farklı kimliklerde ortaya çıkabilir. Her zaman Hakk'ı gözetken Şah, bazen Hakk'ın kendisi iken, bazen Hz. Muhammed, bazen Hz. Alî, bazen Hz. Alî'nin soyundan gelen On İki İmamlardan biridir. Ayrıca Alevî-Bektaşîlerin Hz. Muhammed'in "O şahsı dünyayı zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracaktır." hadisinde sözünü ettiği, şeytanî bir düzen kurmaya çalışarak Deccal'ın hakkından gelecek; tüm dünyaya barış, adalet, bolluk, huzur, mutluluk ve refah getirecek kutlu bir şahıs olarak yorumlanan Mehdî'nin de On İki İmamın sonuncusu, babası Hasan Askerî'nin ölümünden sonra halktan gizlenen İmam Muhammed Mehdî (868-?) olduğuna inanırlar. Ona "Mehdî-i Muntazar" (Beklenen Mehdî) denmesi bundandır. "Şah" kavramı gibi "Mehdî" kavramı da âdeta beden değiştirebilen bir ruhtur ve geçişken bir özellik taşır. Bu nedenle Pir Sultan deyişlerinde yalnızca Şah'a değil aynı biçimde Mehdî'ye de umut bağlanmıştır.

---

⁶ Kurtulmuş topluluk. Muhammed Peygamber'in, "Ümmetim yetmiş üç bölüğe ayrılacak, hepsi de cehennemdedir, ancak bir bölümü cennetlidir, kurtulmuştur." dediği söylenir. Alevî - Bektaşîler, bu kurtulmuş bölümün, kendileri olduğunu iddia ederler. (Muhibe Akarsu, "Alevî-Bektaşîlikte Sayılar Olgusu", <http://www.alevileriz.org/showthread.php?t=2152>)

Pir Sultan deyişlerinde açık bir şekilde fark edilen var olan ve ideal olan bu iki dünyanın nitelikleri, onların temsilcileri konumunda olan şahıslarla anlatılır. Bir tarafın lideri Şah veya Mehdî iken, diğer tarafın lideri Yezit'tir. Fakat Şah ve Mehdî'de olduğu gibi Yezit'le kast edilen de bir kişiden çok bir roldür ki Yezit'e kötü rol biçilmiştir. Fakat burada bile ikisi arasında önemli bir ayrım yapılmıştır. Şah veya Mehdî dönemi değiştirme kerameti ile farklı kişiler veya varlıklar ortaya çıkabiliyorken, Yezit'in böyle bir kerameti yoktur. Yezitler her dönemde vardır ve onlara gücü yetecek bir Şah ya da Mehdî de Tanrı tarafından her zaman gönderilir. Pir Sultan'ın birbirine zıt bu iki şahs kadrosuna karşı duruşu, Hz. Ali'ye uyanlara sevgi ve dostluk gösterme anlamına gelen "teberra" ve Hz. Ali'ye uymayanlara düşmanlık besleme anlamlarına gelen "tevela"⁷ kelimeleri ile izah edilir. Ayrıca Hakk'ın yanında duran her kişi Muhammed-Alî ayrılmazlığı anlayışına göre hareket eder.

"Şah"ın Hz. Alî olduğuna inanan Pir Sultan çoğu zaman Yezit'e ve Yezitlere lânet eder. Söz konusu Şahlar-Yezitler karşılaşmaları birçok deyişte son derece belirgindir. Pir Sultan deyişlerinde her şahs ayrı ayrı anar, "Şahlar" şeklinde bir ifadeyi tercih etmezken, "Yezitler" ifadesine çok fazla yer verir. Hz. Alî'yi düşman kabul edip Hz. Hüseyin'i şehit eden, Hz. Hasan'ı zehirleyen ve başta birçok imam olmak üzere mübarek şahsiyeti öldüren Muaviye soyu, Yezitlerin/Yezitliğin soyudur. Muaviye soyunun yaptığı zulümlere verilecek en güzel karşılık, onların dergâhtan sürülmesidir. Çünkü kovulacaklar dergâh, Tanrı'nın dergâhıdır. Yezit'ten ve Yezitlerden kurtuluşun ise tek bir yolu vardır. O da aşağıdaki deyişte de söylendiği gibi eli Zülfikârı Alî'nin kendisine inananlarla birlikte savaşmasıdır:

Tabipsiz yaraya merhem sarılmaz

Mürşit olmayınca pire varılmaz

Yüz bin tabur kursan Yezit kırılmaz

Eli Zülfikârı Alî olmayınca⁸

Pir Sultan deyişlerinde Şah/Mehdî kavramı, Hak-Muhammed-Alî birliğinden başlayan, On İki İmam -özellikle de son imam Muhammed Mehdî'yi- içine alan; kimi tarikat ulularına, İran Şahlarına ve hatta Anadolu'da isyan eden 1516-1527 yılları arasında Hac Bektaş Postnişini olan Kalender Şah gibi bazı isyancılara kadar giden hiyerarşik bir düzen içerisinde düşünülmesi gereken, büyük bir anlam genişlemesine uğrayarak daha çok idealize edilmiş manevî bir dünyanın gerçek bilgiye ulaşması için sultanın ve kutsallığı olan kurtarıcı kişiyi

⁷ Memet Fuat, a.g.e., 27, 28.

⁸ Esat Korkmaz, Pir Sultan Abdal, **Üçüncü Ölmem Bu Hain**, Alev Yay., İstanbul, Nisan 2005, s. 100.

sembolize eden soyut bir kavramdır. “Şah’a gitmek” ifadesi ile yalnızca Safevî devletini yöneten Şah İsmail, Şah Tahmasb gibi İran şahları’nın huzuruna çıkmak değil, kutsallığı olan ideal dünyanın -bir anlamda Cennetin- yine kutsallığı olan liderinin/Şah’ının huzuruna çıkmak, bunun için Hakk’ın yolunda yürümek, böylece de maddî ve manevî anlamda huzura kavuşmak kastedilir.

Don değiştirme kerameti ile Şah’ın/Mehdî’nin her dönemde var olması ve Sahib-i Zaman olması, Pir Sultan’da sıkça görülür. Burada zincirleme bir geçiş söz konusudur. Sözgelimi Hz. Alî Hac Bektaş Veli’nin donunda zamanın sahibi olarak ortaya çıkabiliyorken, Hac Bektaş Veli de başka bir donda ortaya çıkabilir. Aşağıdaki dörtlükte Hz. Ali ile bütünleşme motifi işlenmiştir:

Pir Sultan' m şu dünyaya
Dolu geldim dolu benim
Bilmeyenler bilsin beni
Ben Ali'yim Ali ben'im⁹

Şahlar Şah Hz. Alî’nin kimliği, Alevî-Bektaşî kültüründe önem arz eden birçok kişiye taşınmış, onun etrafında bir dünya şekillenmiş ve Hz. Alî âdeta kutlu bir şahs olmaktan öte bir Tanrı’ya dönüşmüştür. Çünkü Alî âlemin özüdür Pir Sultan’da Hz. Alî sevgisi Tanrı sevgisine benzer. Bu sevginin büyüklüğü de bazen onunla bütünleşmeyi doğurur. Tanrısal aşkla yanıp kavranan Pir Sultan, özlemle Hz. Muhammed’in nurunu, Şah- Merdan Alî’nin yerini arar. Onda Şah’a duyulan özlem çok büyüktür:

Şah’ın ayağına varsam
Hayırlı gülbengin alsam
Kızıl Irmağa gark olsam
Çağlasam aksam yalın z¹⁰

Pir Sultan Hz. Ali devrini özlemle anar, ayrıca On İki İmam’ın sonuncusu Muhammed Mehdî’nin de dünyaya yeniden geleceğine ve insanlığa tük Hz. Alî devrinde olduğu gibi adalet getireceğine inanır. Bu inanç aşağıdaki deyişte kendisini göstermektedir:

Hasan-ül Askeri Mehdi

⁹ Ali Balım, a.g.e., s. 66, 67.

¹⁰ Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal -Bütün Şiirleri-**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974, s. 361.

Var idi gelmeye ahd
Y k ls n Yezid'in taht
On'ki İmam Ali Ali¹¹

Şair aşağıdaki dörtlüklerde beklentisini artık bozuk düzene karşı sabır taşımak üzereymiş gibi sert bir dille ifade eder:

Mehdi Dede'm gelse gerek
Âli divan kursa gerek
Haksızlar k rsa gerek
İntikam n ala bir gün

Pir Sultan' n işi âht r
İntizar m güzel Şaht r
Mülkiyesi padişah r
Mülke sahip ola bir gün¹²

SONUÇ

Bütün bu anlatımlar ışığında Pir Sultan'la ilgili olarak varacağımız sonuç şudur:

Toplumsal şuurun aktarım sonucu tarihî öğelerle birleşerek kendi dönemiyle birlikte geleceğe farklı bilgilerle birikerek ve çoğalarak taşınan Pir Sultan, tasarladığı iç dünyasının yansımaları olan ütopyik dünyaya çok büyük bir özlem duyan ve bu dünyaya ulaşmak için türlü şekillerde çaba gösteren bir ozandır.

Pir Sultan'a ait olduğu düşünülen ve dinî, siyasî, sosyal, ekonomik, duygusal olmak üzere her anlamda duyarlılığı yansıttığı değişimlere düzeni bozuk gerçek dünya ile hayalî ideal dünyanın zıtlığı hakim durumdadır. Bu görüşe değişik açılardan bakıldığında insanın yaşadığı beşerî dünya ile manevî bir iklim olarak düşünülen Tanrısal karakterli öte dünya, gerçek dünya üzerinde Hakk'ın gözeteni ve gözetmeyenlerin kurmuş olduğu iyi ve kötü nitelikli dünyalar ve bu dünyaların geçmişte olmuş ve gelecekte olabilecek farklı durumlar gibi büyük bir karşıtlık ortaya çıkar. Şah-Yezit, melek-şeytan, zalim-mazlûm, yaşam-ölüm, zulüm-adalet, Cennet-Cehennem, sevgi-nefret, gerçek-yalan gibi karşıt kavramlar "bülbul-karga" gibi alt

¹¹ Ali Haydar Avcı, a.g.e., s. 480.

¹² A.g.e., s. 346.

kademelere kadar inerek söz konusu dünyalar şekillendirir. Değişlerdeki bu geniş anlam dünyas içerisinde Osmanlı düşmanlığı -Safevî yanlılığı meselesi yalnızca bir ve en alt anlam katman ile ilgilidir.

Değişlerindeki ideoloji söz konusu alt katmana bağlı olarak irdelendiğinde Pir Sultan'ın "iki devlet karşısında olma" durumu ile kastedilen, bir karşı olma durumundan çok bir duruş sergilemedir. Bu duruşta Pir Sultan bir taraftan Osmanlı düzeni içerisinde yaşayıp bu düzeni beğenmeyerek adalet arayış içerisinde girerken, diğer taraftan yerini yurdunu terk etmeden umudunu Şahlara bağlar. Burada bir aidiyet-sahibiyet meselesi vardır. Dönemindeki diğer Alevî-Bektaşîlerin durumunu da sembolize eden Pir Sultan, ne içerisinde yaşadığı Osmanlı düzeniyle ne de inanç birliği nedeniyle umudunu bağladığı Safevî devletiyle tam olarak bütünleşebilmiştir. Üstelik bu iki devletin Pir Sultan'a ve onun gibilere gerçek anlamda sahip çıktığı da söylenemez. Değişlerde Şahlara karşı duyulan sevginin yanında ince bir hayal kırıklığının da -Osmanlı yöneticilerinin yergisi kadar olmasa bile- sezdirildiği inkâr edilemez. Bu nedenle Osmanlı siyasetini onaylamamış olduğu düşünülen Pir Sultan'ın Safevî siyasetini ne kadar onayladığı kesin değildir. Dolayısıyla Pir Sultan'ın nereye ne kadar ait olduğu veya nereye ne kadar yabancı olduğu sorgulandığında, Osmanlı kimliği düşmanlığı ile değil Osmanlı siyaseti ve Sünnî düşmanlığı ile ve Fars dostluğu ile değil Türkmen ve Şîî dostluğu ile karşılaşılır.

Pir Sultan'ın Şahların hüküm sürdüğü devlet ve dünya düzenini özlediği, "Şah" kelimesi çok geniş bir anlamda düşünülerek söylenmelidir. Bugün efsanelere dayalı yaşam, türlü yönlerden değişime uğramış ve başka şairlerle birbirine karşıtlığı için okur merkezli eleştiri kuramlarıyla değerlendirilmesi gereken değişleriyle Anadolu halkı arasında canlılığını koruyan ve dünyaya açılan Pir Sultan'da inanç her şeyden önce geldiği için, o en başta inancının propagandacıdır. Onun düşünce yapısından kaynaklanan ve dilinden dökülen âdeti özet niteliğindeki şu mısralar insanlara en önemli mesajı, yaptığı en büyük propagandasıdır:

Koyup dünya davasını

Hakk'a verip sevdasını

Doğrulamayı öz nefsinin

Şeytan öldüren gelsin¹³

---

¹³ Memet Fuat, a.g.e., s. 96.